

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2018 – Volume 27, Issue 2, pp. 1–7
<http://doi.org/10.18352/jsi.564>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Utrecht University of Applied Sciences,
Faculty of Society and Law, in cooperation with
Utrecht University Library Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Godfried Engbersen, Erik Snel, Monique Kremer (red.).

**De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare
midden.** Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het

Regeringsbeleid, 2017, gratis te downloaden, 258 p.

ISBN 978 94 90186 53 1

Paul de Beer, Maisha van Pinxteren (red.).

**Meritocratie. Op weg naar een nieuwe
klassensamenleving?** Amsterdam: Amsterdam

University Press, 2016, gratis te downloaden, 254 p.

ISBN 978 90 4853 336 7

Arlie Russell Hochschild. **Vreemdelingen in hun eigen
land. Een reis door rechts Amerika.** Amsterdam:

Amsterdam University Press, 2017, €24,99, 424 p.

ISBN 978 94 6298 573 5

BOOKS

TON NOTTEN

Prof. dr Ton Notten (1946), andragoloog, pendelde ruim vier decennia tussen vier hogescholen en universiteiten te Amsterdam, Rotterdam en Brussel. Laatstelijk doceerde hij Sociale agogiek aan de Vrije Universiteit Brussel en was hij lector Opgroeien in de Stad bij de Hogeschool Rotterdam.

E-mail: a.notten@tip.nl

MIDDENKLASSE, MERITOCRATIE EN MISSISSIPPI RIVER

1

Reeds in het eerste hoofdstuk van *De val van de middenklasse*?¹ beantwoorden de redacteuren de titel-vraag:

In tegenspraak tot veel verontrustende verhalen is er geen sprake van dat het middensegment van de Nederlandse samenleving wordt uitgehold of in verval is geraakt. Midden-groepen weten in meerderheid hun positie te handhaven en sociale daling te voorkomen. Dat doen zij door harder te werken in meer onzekere omstandigheden. Zij hebben vaker

BOOKS

twee inkomens nodig, moeten rekening houden met de flexibiliteit en tijdelijkheid van werk, dienen werk en zorgtaken te combineren, en meer zelfredzaamheid aan de dag te leggen om risico's het hoofd te bieden. Dit alles gaat gepaard met toenemende gevoelens van onzekerheid. Ook is er het gevoel dat de overheid te weinig doet voor het midden. Om de kwetsbaarheid van middengroepen te verkleinen en de stabiliteit van de middengroepen te ondersteunen is het van belang dat de overheid zich richt op het verminderen van onzekerheid (p. 15).

Die conclusies en aanbevelingen regisseren de schrijvers van dit WRR-rapport, de onafhankelijke Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Een halve eeuw bestrijkt het boek. Het "maatschappelijk midden" is heterogeen. Jaarlijks stelt de Rijksoverheid de grenzen ervan bij – in 2018 van 37.500 tot 75.000 euro bruto, voor één- en tweeverdieners in een gezin. "Modaal inkomen" is een veelgebruikt begrip in de inkomenspolitiek. Het staat voor het "meest voorkomende inkomen", niet het "gemiddelde inkomen". De genieter daarvan in z'n rijtjeswoning heet Jan Modaal. Zijn bureaus in dezelfde VINEX-wijk zijn Henk en Ingrid.

Na veertig jaar is aan het vooruitgangsoptimisme van de middengroepen een einde gekomen. Ze moeten zien te overleven, zeker op kwetsbare punten zoals de afgenomen waarde van middelbare (beroeps)opleidingen, de bijgevolg grotere kansen op het verlies van baan en inkomen, de risico's van langlopende sociale daling. Polariseert de beroepshiërarchie en verdwijnt de middenklasse dan? Antwoorden: "ja" en "nee". Ja, want de middengroepen moeten zich steeds meer inspannen om hun levensstandaard te behouden: opleidingen, cursussen, betaalbare woningen; met slechts één arbeidsinkomen redt een middenklassegezin het vaak niet meer. Nee, de middenklasse verdwijnt niet, ze zal nog lang haar vier segmenten tellen, zichtbaar in de huishoudelijke inkomens: laagste, lagere, hogere en hoogste. In 2014 onderscheidde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) zes inkomens- en mentaliteitslagen, en daar passen de middengroepen in. Tussen de gevestigde bovenlaag (15%) en de onderkant, het precariaat (15%), zijn er de jongere kansrijken (13%), de werkende middengroep (27%), de comfortabel gepensioneerden (17%) en de onzekere werkenden (14%). 70% van de bevolking is goed af, 30% heeft minder geld en opleidingen, een eenvoudiger levensstijl, en ze kent minder mensen om hen vooruit te helpen (Vrooman, Gijsberts & Boelhouwer, 2014).

Zo er al van klassen-polarisatie sprake is, dan is de mate daarvan mede-afhankelijk van de beroepenstructuur én van de zelfwaardering van de professionals. Zo zien verzorgenden zichzelf eerder als middengroepers dan als onderklassers. Opleidingsniveau, sociale herkomst, zelfrespect

en homogamie doen ertoe. Vermogen biedt nagenoeg geen bescherming voor huishoudens aan de onderkant, en in beperkte mate voor de middengroepers. In de topklasse biedt vermogen een buffer voor een aanzienlijk deel van de huishoudens, maar ook daar niet voor alle, zo concludeert het vijfde hoofdstuk. Dit is het enige hoofdstuk dat de 25–65-leeftijdsgrenzen van de onderzochte populatie overschrijdt: alleen hier komen jongeren/leerlingen/studenten en gepensioneerden naar voren.

De inkomensonzekerheid van de middeninkomens neemt door de groeiende instabiliteit van huishoudens of door afnemende werkzekerheid (zzp en zo) niet echt toe – wél, sinds de Fortuyn-revolte, de spanningen tussen opleidingsverschillen, maatschappelijk onbehagen en wantrouwen in de politiek. Opleidingen doen ertoe: burgers met “cultureel kapitaal” staan tegenover landgenoten die hierin minder bedeed zijn.

De middenklasse behoudt haar plaats, ze gaat niet ten onder, ze wordt onzekerder: van twijfel tot wrok. Middenklassers moeten zich permanent inspannen om sociaal te overleven. Dat doen ze. Het behouden van werk is cruciaal. Enig optimisme boden het SCP met *De sociale staat van Nederland 2017* (Bijl, Boelhouwer & Wennekers, 2017) en WRR-rapport *Voor de zekerheid* (Kremer, Went & Knottnerus, 2017). Beloften van de oude verzorgingsstaat, een mooi middenklassenbestaan, die lees je niet meer in regeerakkoorden. Het etiket van het kabinet-Rutte III luidt: “Vertrouwen in de toekomst”. Gevoelens van onbehagen en wantrouwen worden politiek weggeparkeerd en/of aangewakkerd, met matig succes.

2

Gratis downloadbaar is ook *Meritocratie. Op weg naar een nieuwe klassensamenleving?* Opnieuw een vraagteken, hetzelfde antwoord. Was de hoofdtitel van een vraagteken voorzien dan luidde het antwoord: “Vooralsnog niet”.

Zestig jaar oud is het woord “meritocratie”, dat de Britse socioloog Michael Young in 1958 als een scheldwoord projecteerde op zijn land van 2033. Ook in Nederland was/is “meritocratie” dubbelzinnig. Het staat voor het maatschappelijk hogerop-komen van individuen, door eigen intellectuele inspanningen, niet dankzij hun maatschappelijke, klasse-, etnische, sekseposities. Ziedaar de strenge afspraak-vooraf met de vijftien *Meritocratie*-auteurs. Omtrent drie meritocratie-begunstigende ontwikkelingen: de expansie van het onderwijs, de upgradering van de beroepenstructuur en de emancipatie van de vrouw.

BOOKS

We kennen het te-vroeg-sorterend én meritocratisch gehalte van onze voortgezette-schoolloopbanen: het praktijkonderwijs, het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, het vijfjarige hoger algemeen voortgezet onderwijs en twee typen zesjarig voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (plus het speciaal onderwijs). Onderwijssociologen en ouders weten het: onderwijs is niet alleen een “nominaal” goed (“wat bereik je met je diploma’s?”), het is ook een “positioneel” gegeven (de relatieve positie ten opzichte van generatiegenoten). Nederland is zowel “nominaal opener” geworden als “positioneel stabiel”. In dit verband kunnen we niet voorbijgaan aan het fenomenale “stapelen” van opleidingen. Daarin staat ons land, ondanks/dankzij het wisselend overheidsbeleid van de voorbije vijftig jaar, bovenaan in de lijst van 35 OESO-landen. Allochtone studenten, de risicogroep bij uitstek van het vroege sorteren voor het voortgezet onderwijs, stapelen relatief veel: ruim 40% van hen die een hbo- of universiteit volgen, startten in het vmbo, en driekwart van hen gebruikten de mbo-route om het hbo te bereiken.

Het slothoofdstuk plaatst een kanttekening bij die “early tracking”. De middelbare-schoolkeuze is meritocratischer geworden, de invloed van de goed gemeten prestaties aan het eind van de basisschool op die van het vervolgonderwijs niet. De basisschool-eindprestaties komen nog steeds erfelijk overeen met de prestaties van de ouders, vooral van de moeders, en de vo-prestaties van de kinderen hangen meer samen met het opleidingsniveau van de vader.

Meritocratie concludeert zowel verdrietig dat de arbeidsmarkt niet meritocratischer is geworden, als bescheiden dat het gebruikte databestand misschien te klein was om die trend te kunnen vaststellen. Het optimisme van Jan Tinbergen (1975), volgens wie er sprake is van een structureel evenwicht tussen het effect van de technologische ontwikkeling op de arbeidsvraag én de stijgende opleidingen in het arbeidsaanbod, moet het bij de economen Wiemer Salverda en Daniella Brals ontgelden. Met de sterke groei van het opleidingsniveau is de Nederlandse arbeidsmarkt volgens hen niet veel meritocratischer geworden. Zij prefereren Tinbergens tijdgenoot en opponent Lester C. Thurow: werkgevers maken de dienst uit, bazen selecteren de geschikteste kandidaten, die in de rij staan en die voorrang (kunnen) krijgen met hogere opleidingen en persoonlijke kenmerken. Politici helpen de voorkruipers in de rij. De toenemende polarisatie van de beroepenstructuur, de huidige banenkrimp in het middenveld door onder andere de robotisering zou Thurow (1975) nog meer gelijk kunnen geven.

In hun slothoofdstuk evalueren Paul de Beer en Jan van Zijl de Nederlandse meritocratie. Staan hun beleidsaanbevelingen – betere inkomenspolitiek, kwalitatief hoogwaardige publieke dienstverlening – niet ook in *De val van de middenklasse*?

3

Hoeveel dramatischer zijn de taferelen rond de gevallen middenklasse en lager, die de Amerikaanse sociologe Arlie Russell Hochschild beschrijft en analyseert in haar *Strangers in Their Own Land. Anger and Mourning on the American Right* (2016, Nederlandse vertaling 2017). Deze links-activistische professor Hochschild woont en werkte in het sjieke, progressieve Berkeley, aan de baai van San Francisco. Na haar pensioen zocht ze vijf jaar lang het fenomeen van het populisme op in Louisiana: hoe vergaat het mensen die generaties lang lichamelijk, geestelijk, financieel en sociaal tot op het bot vernietigd zijn door de katoen-, olie- en staalindustrie, ontslagen en zonder uitkeringen verarmd, wonend in barre wijken van steden zoals New-Orleans en in kleine en middelgrote plaatsen als Belle Rose, Breaux Bridge, Baton Rouge, Sulphur, DeRidder, Lake Charles, aan meren, langs de grillig stromende en door de olie vervuilde Mississippi, die op de Golf van Mexico uitkomt met zijn gore havenindustrieën? Niet zelden zijn het versleten mensen die niet-stemmen of wild-Republikeins (Tea Party, alt-Right), regelrecht tegen hun eigenbelang in, of misschien ook niet, want redden ze zich niet toch wel, al dan niet "crimineel-meritocratisch"!??

Louisiana, de op één na armste en de domste staat van de VS die voor 40% financieel onderhouden wordt door de centrale regering te Washington. Republikeins, stram religieus. De staat die dankzij de staalindustrie en de spoorwegen ooit bloeide. Nú zijn de levensverwachtingen laag, in levensjaren en in levenskwaliteit. Op die vragen-klont richtte Hochschild haar onderzoek, dat

sociologen "verkennend" en "hypothesen genererend" noemen. Het doel ervan is niet om te kijken hoe vaak iets voorkomt of hoe zeldzaam iets is, of waar je iets wel of niet kunt vinden, of hoe iets in de loop der tijd komt of gaat, al baseer ik me wel op ander onderzoek waarin dergelijke vragen centraal staan. Het doel van mijn onderzoek was om te ontdekken wat dat "iets" nu eigenlijk is. Al heel lang ben ik gefascineerd door de emotionele aantrekkingskracht die de rechtse politiek heeft; dat is mijn "iets". Daarvoor moest ik dat iets van heel dichtbij bestuderen, wat bepalend was voor de onderzoeksmethode die ik heb gekozen [...] Net als bij mijn andere boeken [...] heb ik mijn benadering aangepast aan mijn onderzoeksobject (p. 309).

Hochschilds speurwerk is interactief-journalistiek, geen actieonderzoek. Zij maakte er, "in her words", vrienden en vooral vriendinnen, ze reisde met hen in het openbaar vervoer en in hun

BOOKS

SUV's. Ze sprak onder andere met vier focusgroepen van blanke vrouwen uit de middenklasse van Lake Charles, twee met Tea Party-aanhangers, twee met Democraten. De verantwoording van haar keuzes voor vervolg- en andere gesprekken, zie Bijlage A. Neem nou Lee Sherman, die een goed deel van zijn leven vuil, gevaarlijk werk verrichtte als pijpenlasser. Geen ontslag- of ziektekostenvergoedingen kreeg hij, na vijftien jaar, waarin hij trouwhartig zijn vuile werk had verricht. Natuuractivist werd hij én plaatsvervangend van verkiezingsborden voor de Tea Party-vleugel van de Republikeinen, die met het redden van de natuur niks opehben.

Alles zag Hochschild dooreenlopen: hoop, angst, trots, schaamte, wrok, ongerustheid, overlevingsdrang – van mannen, vrouwen, gezinnen, buurten. Ze hielp een geïnterviewde bij de uitleg van al die gevoelens met de rij-metafoor van Lester Thurow:

Je staat geduldig in een lange rij die een heuvel op leidt, zoals bij een pelgrimage. [...] Als er mensen voordringen in de rij vóór je moeten ze door iemand geholpen worden. Maar door wie? [...] Zijn naam is president Barack Hussein Obama. Maar – hé – je ziet hem zwaaien naar de voordringers. Hij voelt extra sympathie voor hen die hij niet voor jou voelt. Hij staat aan hun kant.

Aldus Hochschild (2016) in *De Groene Amsterdammer*. Ze legde deze uitleg voor aan Sherman, die antwoordt: "Je hebt mijn gedachten gelezen". In een *Vrij Nederland*-interview vraagt Marco Visscher (2016) haar: "Wat is volgens u de fout die mensen maken als ze denken over de aanhangers van Trump?" Ze antwoordt: "Dat je niet met ze kunt praten. Dat ze dom en racistisch zijn". Het is een witte onderklasse die, na een teleurgegane maak-economie, verwaarloosd door de eigen regering en na jaren miskende frustratie, eindelijk van zich laat horen.

Hochschild interpreteert langs trage, communicatieve weg wat de populistische gedachten van mensen "achter hun handelen" zijn, en ze komt daarna pas tot verklaringen. Ze biedt honderd bladzijden sociologische uitleg en verklaringen, noten en internet-vindplaatsen. "Erklären durch Verstehen". Die twee vormen de compositie van haar boek. Zestien hoofdstukken, in vier elkaar deels overlappende delen: 1) De grote paradox (staat, regio, gesprekspartners), 2) Het maatschappelijk veld (industrie, staat, religie), 3) Het diepe verhaal en de mensen eruit (vijf ideaaltypische gesprekspartners), en 4) De nationale context (150 jaar geschiedenis, niet langer slaven of vreemdelingen?).

1-2-3 CONCLUSIE

Valt de middenklasse, hoe staat het met die groeiende meritocratie en met de soms zwaar verwaarloosde onderklasse? Drie fenomenen die vandaag samenkomen en waarnaar uiteenlopend onderzoek wordt gedaan, van empiristisch en rekenkundig hypothesen-toetsend, tot interpretatief-verklarend.

NOOT

1 De Engelstalige uitgave van dit werk verscheen op 14 februari j.l., onder de titel: *The Fall of the Middle Class? Stability and Vulnerability in the Middle Segment of Society*.

REFERENTIES

- Bijl, R., Boelhouwer, J., & Wennekers, A. (red.) (2017). *De sociale staat van Nederland 2017*. Den Haag: SCP.
- Hochschild, A. (3 November 2016). Vreemdeling in eigen land. *De Groene Amsterdammer*. Retrieved 18 January, 2018, from <https://www.groene.nl/artikel/de-chemicalien-vraten-mijn-shirt-weg>
- Kremer, M., Went, R., & Knottnerus, A. (red.) (2017). *Voor de zekerheid. De zekerheid van flexibel werkenden en de moderne organisatie van arbeid*. Den Haag: WRR.
- Tinbergen, J. (1975). *Income distribution. Analysis and policies*. Amsterdam: North-Holland.
- Thurow, L. (1975). *Generating inequality*. New York: Basic Books.
- Visscher, M. (4 November 2016). Deze socioloog stapte over de empathiemuur: 'Trump-stemmers zijn niet gek'. *Vrij Nederland*. Retrieved 18 January, 2018, from <https://www.vn.nl/socioloog-hochschild-trump-stemmers-zijn-niet-gek/>
- Vrooman, C., Gijsberts, M., & Boelhouwer, J. (red.) (2014). *Vershil in Nederland. Sociaal en cultureel Rapport 2014*. Den Haag: SCP.